

Sekularizacija društva i obitelji

Jakov JUKIĆ

Sažetak

Prvi su pojavu sekularizacije otkrili zauzeti katolički pastoralci, neposredno poslije Drugog svjetskog rata, mjereći, sociološkim metodama, učestalost ispunjenja crkvenih dužnosti od strane vjernika. Važnije od određivanja pojma sekularizacije, jest pronalaženje njezinih uzroka. Sociolozi ih ponajviše nalaze u društvenoj diferencijaciji, racionalizaciji, procesima urbanizacije, industrijalizacije i pluralizacije života. Slični su procesi uočeni u životu i ponašanju obitelji, koja se također našla na udaru velikog novovjekog vala sekularizacije.

Unatoč nepogodnim posljedicama sekularizacije na kršćanski život društva i obitelji, izlaze na vidjelo i pozitivne strane toga procesa koje se ne smiju zanemariti. Sekularizacija je uzrokovala u kršćanstvu ponovno isticanje njegovih bitnih obilježja: odgovornu slobodu, iskrenu radost, osobno iskustvo i nezadrživu dobrotu. Na tim duhovnim temeljima moguće je graditi kršćansku obitelj za nova vremena u koja ulazimo.

Uvod

Za svaku društvenu znanost koja kani ozbiljno i odgovorno raspravljati o obitelji, sekularizacija je danas postala njezin nepreskočivi okvir. Jer, koliko da se upiremo, iz toga okvira nećemo nikako uspjeti izaći. Sve su naime razvijene zemlje u naše doba već posve sekularizirane, a one Trećega svijeta i postkomunističkog poretka velikom brzinom ulaze jednako u taj obzor svjetovnosti. Zato tema sekularizacije uvijek i nužno prethodi onoj o obitelji, premda se one između sebe višestruko ukrštavaju i uvjetuju. U ozračju se svjetovnosti svaka obitelj – više ili manje – nalazi, kreće, raste ili propada. Dapače, zdravlje i bolest obitelji uvelike ovise o tom okolišu. Utjecaji su društva na obitelj postali u naše vrijeme toliko bjelodani da ih nije moguće olako mimoići, pa i onda kad bi se to slučajno htjelo. Nije drukčije ni s religijom. Budući da su obitelj i društvo ostali djelomice i religiozni, njihovi su odnosi jako složeni, što je zacijelo tek neizravno čitljivo u stupnju sekularizacije, koji dakako za društvo i obitelj ne mora biti isti.

Sekularizacija se obično razlikuje od sekularizma. Dok prvi pojam izriče povijesni postupak prepoznavanja i priznavanja društva u njegovoj svjetovnoj zbiljnosti, drugi označuje zatvaranje toga društva u njegovu potpunu ideološku dovoljnost. Još točnije rečeno, sekularizacija je pri-

znanje mogućnosti svjetovnog značenja svijeta, a sekularizam prije svega svjetonazor koji otklanja svaku mogućnost nadnaravne objave u tom svijetu. Stoga je sekularizacija od kršćana često pozitivno ocjenjivana, a sekularizam nije. Jer, sekularizacija je tek otkriće svjetovnoga u njegovoj postojanosti i stalnosti, a ne ideološka apsolutizacija svjetovnog. Uostalom, svijet se sekularizira kad se oslobađa mitskog načina mišljenja – a to čini i kršćanstvo – dok je ustroj svijeta sekularan kad se potpuno i namjerno isključi vjera iz čovjekova života.

Unatoč toj zanimljivoj podjeli između sekularizacije i sekularizma, sociologija religije ne uvažava je, smatrajući je teologijskim opravdanjem i prilagodbom novim nepovoljnim uvjetima za kršćanstvo. Njezini pak glavni branitelji dolaze uglavnom iz redova teologa, posebice protestantskih. Na toj bi crti onda bilo moguće uspostaviti kršćansku obranu i pohvalu sekularizaciji – ali ne i sekularizmu – kao izričito vjerskoj pojavi, koju je sav potonji društveni razvitak samo potvrdio. Budući da je naš pristup isključivo sociologijski, otpada odmah i svaka mogućnost uporabâ ili razradbâ te teologijske podjele. Nju treba ostaviti teolozima.

Opis sekularizacije društva

U naslovu predavanja istaknuta su tri pojma: *sekularizacija, društvo i obitelj*. Što su to društvo i obitelj svatko zna, iako ne uvijek teoretski točno i znanstveno utemeljeno. Teže je s pojmom sekularizacije, koji se doduše mnogo rabi među stručnjacima, ali po sebi nije dostatno jasan, pa ga valja redovito tumačiti. Za sekularizaciju postoji i hrvatska riječ – *posvjetovljenje*. Ipak, ta se riječ nije udomaćila, vjerojatno zato što ju je teško izgovarati.

Koje je dakle značenje i određenje pojma sekularizacije? Poznato je da su ljudi u drevnim kulturama i njihovim religijama dijelili stvari na svete i svjetovne. U mnogim religijama štiju se najprije sveta mjesta: šuma, izvor rijeke, vrhovi brda, špilje, kamenje, grobovi, vatra, gradovi, nebo, Mjesec, Sunce, grom i oluja; onda sveto vrijeme: blagdani, svečanosti, nedjelje, vojničke pobjede, postovi, hodočašća i obredni dani; dalje, sveti ljudi: kraljevi, vračevi, propovjednici, proroci i pokojnici; na kraju i svete zajednice: obitelji, plemenâ, sekte, crkve i narod. Što nije bilo sveto, bilo je svjetovno. To znači da je postajala stanovita težnja za sve većom sakralizacijom – posvećenjem – osoba, stvari i događaja. Obratni pak proces koji svete stvari, osobe i događaje stavlja u pozadinu, a u prvi plan ističe svjetovne stvari, osobe i događaje zovemo sekularizacijom. Sve se ovo odnosi općenito na sve religije svijeta, a ne samo na kršćanstvo. Mi ćemo se međutim baviti samo sekularizacijom u kršćanstvu.

U III. stoljeću poslije Krista *Milanskim ediktom* i prihvaćanjem kršćanstva od rimskih careva započinje izgradnja kršćanske civilizacije koja traje sve do izbijanja poznate Francuske revolucije kada zapravo i počinje proces sekularizacije kršćanstva. Mi danas jedva možemo zamisliti koliko je ta kršćanska vjera prožimala privatni i javni život ljudi u Srednjem vijeku. U tom razdoblju sakralizacija je jamačno bila najveća, a sekularizacija najmanja. Da bismo se u to uvjerali, dovoljno se zaustaviti na razini običnih simbola kršćanstva. Uzmimo križ kao poglavit znak kršćanske vjere. Nje ga susrećemo na svim mjestima i u svim prigodama. Nalazimo ga na kraljevskim krunama, na vrhovima crkava, grobnim humcima, cestama i putevima, u kućama i svratištima, u prosjačkim rukama, na mačevima i štito-vima. S križem je bilo obilježeno sve ono što je kršćansko.

Uzdignemo li se iznad spomenutog simbolizma i uđemo u javni život srednjovjekovnog društva, uvjerit ćemo se u potpunu i beziznimnu nazočnost kršćanstva u njemu. Štoviše, država je branila svaki drugi ili drukčiji izbor. Tako se, primjerice, u svim školama i na sveučilištima predavao kršćanski svjetonazor, bez obzira na to o kojem je predmetu bila riječ. Kršćanstvo je također bilo bezprizivno mjerilo svih zakona, pravnih normi i običaja. Stoga uostalom druge filozofije i teologije nisu uopće mogle postojati, osim one kršćanskog nadahnuća i polazišta. U gradovima i selima crkva je bila jedino službeno mjesto okupljanja. Ulicama često prolaze pobožne procesije i nose se relikvije svetaca, dok slavljenje brojnih blagdana podsjeća vjernika na prizore i događaje iz Evandjelja. Ozračje je života sakralno, pobožno, svečano, ozbiljno i obredno. Kao što danas putuju turisti u velikim skupinama, tako su nekad hodočasnici preplavili svojim putovanjima cijelu Europu. S druge pak strane umjetnost je sva u znaku religioznih tema. Slikari, kipari i glazbari posuđuju svoje motive isključivo iz biblijskih tekstova ili kršćanske baštine, pa svjetovni sadržaji tek počinju stjecati pravo na iskaz i poruku.

Takvo je stanje posvemašnje sakralnosti trajalo sve do humanizma i renesanse, a onda do Francuske revolucije u politici, prosvjetiteljstva u ideologiji i liberalizma u gospodarstvu. Dotad sekularizacija nije zamjećena, a niti odveć prisutan sekularan duh, što otkriva da ipak iz sekularizacije proizlazi sekularan duh, a ne iz nečega drugog.

Dakako, to srednjovjekovno kršćanstvo nije bilo osporavano samo od svojih neprijatelja nego je u sebi već nosilo neke klice duboke krize, koja će kasnije doći više do izražaja. Ovdje bismo htjeli istaknuti da je u većini slučajeva srednjovjekovna vjera bila prihvaćena rođenjem i odgojem u obitelji, podržavana od svih čimbenika u društvu, a rijetko izborena kušnjama slobodna odabira. To je razlogom da to kršćanstvo nazivamo tradicionalnim ili običajnim kršćanstvom, smatrajući ga više posljedicom tragedije i običaja, a manje slobodnom voljom izabranim svjetonazorom. Po-

stoji još jedan razlog za krizu spomenuta povijesnog oblika kršćanstva, koji se obično podcjenjivao ili čak odbacivao. Riječ je o jakim ostacima i slojevima magijskog vjerovanja, pučkog praznovjerja i poganskih ostataka u življenom kršćanstvu srednjovjekovne civilizacije. Na to je u posljednje vrijeme upozorio Jean Delumeau u svojim povijesnim radovima. Dapače, zbog rascjepa između učenja kršćanstva i njegova stvarnog življenja u društvu, došlo je do sazivanja brojnih crkvenih saborâ, što su oštro osuđivali upravo te pojave izopačenja kršćanstva. I pokret protureformacije je u svoje doba išao za tim da podigne razinu teologijske naobrazbe svećenika ne bi li time utjecao na njihovo potpuno prihvaćanje evanđeoskih viđenja i odbacivanje poganskih običaja, koji su se često znali dobro skrivati iza pravovjernih crkvenih obredâ. Ako molitvi date magično značenje, pretvarate kršćanstvo u poganstvo, premda se to ne čini odmah razvidno. Tomu treba pridodati činjenicu da narod nije dovoljno poznao temeljne istine svoje vjere, čemu je mjestimice pridonosio kler, dopuštajući razmah i zamah naravne religioznosti u čovjeku. U tom je okviru, siromaštvo svećenstva imalo nerijetko odsudnu ulogu.

Premda je takvo tradicionalno kršćanstvo – proisteklo iz srednjovjekovne civilizacije – bilo ozbiljno stavljeno u pitanje od ideologâ Francuske revolucije i pokreta prosvjetiteljstva, tri su golema pritiska na vjernike zaustavila ubrzani tijek krize toga kršćanstva, odgodivši otkriće skrivenog procesa sekularizacije društva, koji je, vjerojatno, počeo mnogo ranije od svojeg izvanjskog očitovanja.

Prvi je pritisak dolazio od ideologije liberalizma, koja se u početku služila nasilnim sredstvima i bila naglašeno protucrkvena. Uostalom, Francuska je revolucija »progutala« na stotine svećenikâ i još više vjernikâ, bez sudskog postupka i mogućnosti priziva. Crkvi su oduzimana imanja, a vjerske škole zatvarane. Na taj je način kršćanstvo istjerano ne samo iz politike nego ubrzo i iz javnosti.

Drugi je pritisak dolazio od komunizma. Ta je tema u nas razrađivana i dostatno poznata. Nema slučaja da preuzimanje vlasti od komunista nije obvezno pratilo progonstvo svećenika i ukidanje vjerskih slobodâ građana. Revolucije u Meksiku, Španjolskoj i Rusiji bile su istodobno i velike nesreće za kršćanstvo. Poslije Drugog svjetskog rata carstvo se boljševizma primjetljivo proširilo, a s time i pritisak na kršćane.

Treći je pritisak dolazio od ideologije nacizma, o čemu se inače manje piše, iako je ta ideologija po zlokobnosti i tragičnim posljedicama također strašna. Otvoreni su koncentracijski logori i mučene nevine žrtve do smrti. Čovjek je cijenjen po rasi, a ne prinosu ljudskosti, što je izravni napadaj na evanđeosku istinu da su svi ljudi jednako djeca Božja. Na to teško zastranjenje, Crkva jamačno nije mogla šutjeti, pa je branila proganjene i ponižene, došavši sâma u položaj prognanika.

Ta tri opisana pritiska i napadaja na Crkvu, samo su ojačala vjeru u kršćana. Jer, tko napada i prijeti, taj uvijek snaži i učvršćuje one koji su napadani i progonjeni. Stoga je pojava bojovnih ideologija liberalizma, komunizma i nacizma dugoročno odgodila otkriće jedne sasvim nove svjetovne civilizacije, koja je po svemu bila u opreci prema srednjovjekovnoj kršćanskoj civilizaciji. No, stvari su se dalje razvijale i išle naprijed svojim tijekom. Tako je liberalistička ideologija počela gubiti svoje negdašnje protucrkveno obilježje i postala zagovornikom što ugodnijeg ljudskog življenja u svagdašnjici, ispunjenog blagostanjem, užitkom, slobodom i lišena strogih etičkih pravila. Ideologija komunizma najprije je istjerana i onda zatvorena iza željezne zavjese, a potom je sama doživjela – unutar-njom krizom i političkim sljepilom – potpunu propast i svršetak svog utopijskog projekta. Jednako je i nacistička ideologija poražena do nogu u Drugom svjetskom ratu, ne samo vojnički nego iznad svega moralno zbog svojih zaista groznih i nevidenih zločina.

Iščežućem dviju ideologija – komunističke i nacističke – i slabljenjem ideoloških sastojaka u liberalizmu, nastalo je novo stanje u modernom društvu, u kojemu se sad počinje oblikovati građansko–demokratski poradak, posebnog i preciznog određenja, čemu, uostalom, teže sve zemlje u svijetu. On je obilježen ne samo odumiranjem ideologija – što znači ateizama – nego u prvom redu prodorom svjetovnog mentaliteta i laičkoga načina ponašanja. U religijskom pak području raste i razrasta se nabujali tijekom sekularizacije, koji se približe iskazuje kao postupni gubitak važnosti i značenja kršćanstva u društvu. Za primjer uzмимо demokraciju i suvremenu školu. Ni jedna ni druga ustanova nisu uperene protiv religije, ali je u isti mah teško reći da je na bilo kakav način potiču. Zato je razvijeno zapadnjačko društvo – a onda za njima i sva druga – više svjetovno nego bezbožno.

Zanimljivo da su taj proces sekularizacije prvi nehotice otkrili zauzeti katolički pastoralci u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, htijući pomoći župnicima u njihovu pokušaju zaustavljanja opadanja pohoda nedjeljnom bogoslužju. Osjećala se naime stanovita pasivnost i ravnodušnost vjernika u izvršavanju njihovih osnovnih dužnosti slavljenja Dana Gospodnjega, što dotad nije bio slučaj. Od svih začetnika, spomenimo barem francuskoga profesora na Sorboni Gabriela le Brasa, stručnjaka za kanonsko pravo, sociologiju religije i povijest crkvenih ustanova, koji je prvi počeo sustavnije i znanstvenije istraživati i mjeriti vjersku praksu župljana u seoskim područjima. Svrha mu je bila pastoralno poboljšanje stanja i oživljavanje crkvenosti ravnodušnih kršćana. Da bi to postigao, morao je prvo ispitati stvarno stanje i dobiti podroban uvid u življenu vjeru naroda. Pritom se služio najjednostavnijom sociologijskom tehnikom: istraživao je koliko katolici izvršavaju svoje crkvene obveze, što se sabiru u

dužnostima redovitog pohađanja nedjeljne mise, ispovijedi i pričesti jednom godišnje o uskršnjim blagdanima, obavljanju krštenja, crkvenog vjenčanja i ukopa. Tako je počeo velik pothvat točnog utvrđivanja stanja vjerničke prakse u Francuskoj. Rezultati tog sociologijskog istraživanja – prvotno poduzeti radi pastoralne zabrinutosti – otkrili su na svim prostorima kršćanske civilizacije pojavu i širenje sekularizacije. Dobiveni su brojevi bili ubrzo preneseni na zemljopisne karte, pa je F. Boulard prvi izradio veliki atlas homogenih zona religijske prakse za ruralnu Francusku. Iako su te religijske karte rađene prije svega radi pastoralne koristi, ispostavilo se da i one više otkrivaju nepoznate prostore sekularizacije u društvu nego što doista pomažu svećenstvu u kristijanizaciji nehajnih vjernika. Prva je karta sekularizacije izrađena 1947. godine, a onda dopunjena s novim rezultatima istraživanja 1952. godine. Ipak, u kartama nije još bio obuhvaćen gradski popis religijske prakse. Stoga F. Boulard zajedno s J. Remyem izrađuje 1968. godine novu kartu i naziva je urbanom. Podjela je izvršena po biskupijama i gradovima, a ljestvicom sve crnje boje označen je stupanj učestalosti sudjelovanja odraslih posjetiteljâ nedjeljne mise. Glede stvarne situacije, tu bi kartu jamačno bilo prikladnije nazvati atlasom sekularizacije nego kristijanizacije gradskih područja.

U mnogim zemljama Europe i Sjeverne Amerike poduzeti su jednaki pastoralni naponi utvrđivanja sekularizacije. Nema župe, biskupije ili države gdje nije provedeno slično istraživanje, pa danas dobro poznajemo normalne odnose obredne prakse u gotovo svakom području. Rezultati pak tih istraživanja bjelodano su pokazali da je val sekularizacije poprilično zahvatio sve razvijene zapadnjačke države i njihova društva. Tako je kršćanska civilizacija bila polako, ali sigurno zamijenjena modernom svjetovnom civilizacijom.

Sve dosad napisano upućuje na zaključak kako zapravo treba razlikovati ateizaciju od sekularizacije, jer su to dva nejednaka pojma. Dok ateizam uvijek dolazi izvan kršćanske religije i baš nju hoće nasilnim putem potpuno uništiti, dotle sekularizacija najčešće nastaje unutar kršćanske religije i nju iznutra slabi, bez jasne svijesti o onome što stvarno poduzima. Otud zaključak da je ateizam bio nevjera nevjernika, dok sekularizacija postaje nevjerom vjernika. Zacijelo je primjetljiva razlika kad netko tko nikada nije dobro upoznao kršćanstvo protiv njega ustaje, a drugo je opet kad netko tko je duboko i iskreno povjerovao sad otpadne, ohladi se ili ga zaboravi. Sekularizirani kršćanin doduše pripada Crkvi izrijeckom i riječju, ali je ponašanjem i životom niječe. A tijekom naraštaja to se licemjerje umnaža i dovodi do sekularizacije i duha sekularizma. Zato središnji religiozni problem današnjice i modernoga svijeta nije više ateizam ili bezbožnost – kako je to bio slučaj do jučer – nego prije svega vjerska ravnodušnost ili nezaokupljenost kršćanskim misterijem.

A što su otkrila spomenuta sociologijska istraživanja? Prema najnovijim podacima u Francuskoj se, primjerice, 82% ispitanika smatraju vjernicima, a tek 13% pohađaju nedjeljnu misu. U Sjedinjenim Američkim Državama pak iznad 90% ljudi vjeruje u Boga, a 45% su nazočni na nedjeljnom liturgijskom slavlju. U Portugalu 80% pučanstva vjeruje u Boga, ali samo 30% nedjeljom prisustvuje bogoslužju. A upravo ta razlika između velike vjere u Boga i malog izvršavanja njegovih zapovijedi glede obrednih obveza najbolji je pokazatelj proširenosti sekularizacije ili vjerske ravnodušnosti u društvu.

Netko će možda reći: glavno je da ljudi vjeruju u Boga, a nije baš tako važno što ih nema uvijek u crkvi. Sociologijska ispitivanja – obavljena na mnoštvu uzoraka i u dugom vremenskom razdoblju – otkrivaju međutim da napuštanje religijske prakse ili duže nepripadanje nekoj crkvenoj zajednici negativno utječe na sâmo vjerovanje. Poradi toga, dakle, opada sâma religioznost ako opada religijska praksa. U potvrdu toj tvrdnji iznosimo dva primjera. Jedan se odnosi na vjerovanje u inkarnaciju, a drugi na strah pred činjenicom ljudske smrti. Sociolozi su zamijetili da su kršćani, koji redovito sudjeluju u kršćanskim obredima i pastoralnom životu župe, manje podložni utjecaju ideja o reinkarnaciji. Stoga baš nepracticirajući vjernici postaju pogodnim tлом za širenje nekršćanskih ideja i vjerovanjâ. Slično je i sa strahom vjernika pred zbiljom smrti. Sociolozi J.W. Hoelter i R.J. Epley tvrde da njihova empirijska istraživanja otkrivaju kako samo duboka, iskrena i dosljedna religioznost – znači vezana uz izvršenje svih crkvenih dužnosti – spušta razinu straha i tjeskobe pred nadolaskom vlastite smrti.

Iako je sekularizacija zaista zahvatila široke slojeve vjerničkog pučanstva, s druge je strane potaknula posvema suprotan tijek uspostavljanja jedne elitne manjine koja je postala sve autentičnijom i gorljivijom, čvršćom u svojoj vjeri i redovitijoj u izvršavanju svojih obrednih, društvenih i moralnih obveza. Uza sve to što je provala sekularizacije dovela na povijesnu scenu duh sekularizma, ona je istodobno nemilosrdno »pomela« mnoge sastojke praznovjerja, magije, naivnosti, politizacije i svjetovnih djelatnosti u kršćanstvu. Odsad se može izdržati u svojem kršćanstvu samo pod uvjetom da se to bude na potpun način, što je zahtjevna i teška novost za vjernika, ali joj nema alternative.

Sve ovo što smo dosad rekli odnosi se na kvantitativne pokazatelje sekularizacije, dok se u novije vrijeme više ustraje na kvalitativnim teorijama sekularizacije, koje sekularizaciju pokazuju kao opće društvenu pojavu, a ne unutarcrkveni trend opadanja posjećivanja obveznih liturgijskih obredâ u crkvi. Ta teorija sekularizacije otkriva posve novi kvalitetni proces, koji ustvari odbacuje kršćanstvo i Crkvu na sâm rub društva, jer religija sve manje određuje i utječe na kulturna, moralna i politička pitanja u

svijetu. Drugim riječima, sekularizacija označuje proces kojim religijska ustanova, religijska misao i religijska obredna praksa gube svoju negdašnju društvenu važnost. Po toj teoriji ne postaju kršćani toliko svjetovni svojom odsutnošću iz crkava, koliko sâmo društvo, u kojemu se sve zbiva kao da religije uopće nema. Sekularizacija prije svega zahvaća i dohvaća društveni poredak, a ne crkveni sustav, makar se poslije i na njega prelijeva.

Uzroci sekularizacije društva

U posljednje se doba u sociologiji religije isto toliko raspravljalo o uzrocima sekularizacije koliko o njezinim obilježjima. Otud potreba da u nastavku pokušamo ukratko nabrojiti i prikazati te uzroke. Po sebi se razumije da ih može biti više ili manje, ovisno o prethodno usvojenom metodičkom postupku. Ipak, s vremenom se ustalila neka opća tipologija, dovoljno pregledna da zadovolji svakoga tko se bavi problemom sekularizacije.

Prvi se takav uzrok sekularizaciji obično nalazi u *društvenoj diferencijaciji*, s kojom se označuje činjenica napuštanja mnogih funkcijâ od strane religijskih skupina i njihovo prenošenje na svjetovne ustanove. Jer, tijekom dugog povijesnog razvitka nužno se oblikuju vrlo različita i brojna institucionalna područja, zamjenjujući izvorno stanje kad je u zajedništvu religijske skupine sve bilo još nerazlučeno i skupljeno. Umjesto religijskog jedinstva, sada je na djelu svjetovno dijeljenje funkcijâ. U tom je smislu društvena diferencijacija tipično strukturalni problem, pa se stoga lako povezuje s fenomenom podjele rada i specijalizacije. Ništa čudno što funkcije Crkve i religije danas preuzimlju druge ustanove i zajednice – posve svjetovne – kao što su škole, bolnice, ustanove socijalne skrbi, kulturni centri i sredstva javnog priopćavanja. Iz diferencijacija proizlaze onda i ostali navedeni čimbenici sekularizacije: autonomizacija religije, privatizacija religije i pluralizam religijâ.

Drugi takav uzrok sekularizacije jest *racionalizacija* života i društva. Moderno se društvo naime ustrojava poglavito po modelu učinkovite racionalnosti, a ne moralne kreposti. Već sâma tehnologija – kao primjena znanstvenog uma – sadrži neskrivenu i isključivu racionalnost u sebi. Stroj i elektronični računar su nadasve i prije svega neke racionalne tvorbe i ustroji. Zato svaki suvišan sastojak u tom funkcioniranju mora biti uklonjen. To naravno neće poduzimati neki tvrdi, kruti, zli, tvrdoglavi, cinični ili bezobzirni ljudi, nego je sve skupa rezultat i posljedica zahtjevâ samog racionaliziranog sustava i potrebe njegova usavršavanja. Racionalizacija – a onda time i sekularizacija – obuhvaća pet životnih djelatnosti u kojima prevladava svjetovnost: rad, rat, trgovina, pravo i državna uprava, odgoj i

znanost. Najviše je, dakako, zahvaćen svjetovnošću moralni život. Ono što je moralno u većini slučajeva biva zamijenjeno s onim što je racionalno i tehničko. Stoga se može ustvrditi da se suvremeni društveni poredak ne temelji više na izvršavanju moralnih dužnosti nego na uspjesima tehničkoga razvitka. Društvo se manje oslanja na dobre i čestite ljude, a više na stručnjake i strojeve. Racionalnost je učinkovita, nisu to moralne vrline. Taj mentalitet proistječe iz strukture naše svjetovne civilizacije koja je bitno utilitaristička i pragmatistička. U svijetu potpune racionalizacije i koristoljubivosti ima malo mjesta za religijske misterije, pustolovinu križa, duboko molitveno stanje, duhovnu sabranost i mističnu osjećajnost. Preko racionalnosti života i društva, sekularizacija nagrizala istinsku religioznost u današnjih ljudi.

Za treći i četvrti uzrok sekularizacije uzimaju se procesi *urbanizacije* i *industrijalizacije*. Do njih je posebno držala starija sociologija religije, dok se danas općenito manje ističu, jer većina znanstvenikâ daje prednost razlozima društvene diferencijacije, iz koje onda svi drugi razlozi proizlaze. Rezultati dobiveni empirijskim istraživanjem nedvojbeno upućuju na grad kao sržno izvoriste i ishodište sekularizacije. Dapače, što se više od njega udaljujemo, to je opadanje vjerske prakse manje. Gradovi pokazuju vjersku ravnodušnost, koja raste razmjerno veličini grada, a glede provincije, razmjerno intenzitetu njegova utjecaja. I u sâmom gradu ima razlika: središta su vjerski ravnodušnija od predgrađa, industrijske četvrti od neurbaniziranih dijelova. To se isto može reći za druga područja. Uključeni u proces industrijalizacije, ljudi u gradu postaju sve ravnodušniji prema vjerskim vrednotama, osobito kad su te izražene u kulturnom i liturgijskom obliku. Crkva se poziva samo onda kad se rađa ili umire, a sve rjeđe dok se djelatno živi. Mnogo je krštenih, ali malo živih članova Božjega naroda. U gradske prostore prodiru nove ideje, zajedno s tehničkim i znanstvenim podnebljem, stvarajući s vremenom posve druge navike, oblike ponašanjâ, suprotne tradiciji i seoskim običajima. Tvornice, mnogi tehnološki uređaji, radničko mnoštvo, gradske četvrti, znanstvene ustanove – nove su jezgre razlijevanja i širenja svjetovnog shvaćanja svijeta. Tako se stvara ozračje u kojem se čovjek polako privikava na suvišnost »božje« intervencije. Dok zemljodjelci u prvom redu trebaju kišu, sunce, plodnost i zdravlje, radniku je važan dobro izabran materijal, točnost u kretanjama, umijeće u tehnološkom postupku, uzoran i dobro uređen stroj. Seljaci što nahrupljuju u grad, gube često svoju tradicionalnu vjeru upravo u doticaju s gradskim i industrijskim okolišem, na koji se nije lako naviknuti.

Peti uzrok sekularizacije traži se u pojavi sve veće *individualizacije* ljudi u modernom društvu. Ta se pojava očituje u povećanoj privatizaciji ljudskih odlukâ i u traženju samoidentiteta. Budući da kolektivističke ide-

je gube svoju društvenu težinu, nehotice prisiljavaju pojedince da oni sâmi razvijaju svoju strogo osobnu samobitnost. Stoga se odnos između pojedinca i društva počeo obrtati: pojedinci i njihova sreća uspostavljaju se kao apsolutni ciljevi, a ne kolektiviteti i njihova sreća. Nije onda iznenađenje da upravo volja za srećom obuzimlje osobu i ona sâma sebi postaje istinskom mjerom ponašanja, nakon što se isprazno pouzdala u kolektivistička obećanja. Prevlast individualizacije u društvu brzo prelazi u područje religije, gdje uzrokuje privatizaciju vjere. To je onda razlogom da u naše doba religija počinje biti više predmetom osobnog izbora, a manje činjenicom pripadanja religijskom kolektivitetu. Sveto se povlači u ljudsku intimnost i unutaršnjost, postavlja privatnom stvari, a ne više javnom brigom. Ta je osobna religioznost ponajprije strogo privatna, prisna, skrivena, društveno nevidljiva, jer je oblikovana po osobnom izboru, a ne zajedničkim vjerskim odgojem. To će učiniti da sekularizacija što napreduje putem individualizacije pogađa u prvom redu crkvenu religiju kao bitno zajedničarsku, dok osobnu ostavlja nedirnutom.

Šesti uzrok pojavi sekularizacije valja tražiti u suvremenom pluralizmu. Američki sociolog Peter L. Berger zastupa tezu da je baš pluralizam bio i ostao najučinkovitijim sredstvom i vodičem sekularizacije u svijetu. Nekada se na tržištu ideja nalazila samo jedna Crkva i njezin neprijeporni nauk, dok je sve ostalo bilo odsutno. U naše doba situacija se potpuno promijenila, jer se na tom tržištu sada nalazi veliko mnoštvo različitih drugih religija, kvazi-religioznih svjetonazora i moćnih ideologija. Ta religijska situacija u mnogome nalikuje situaciji modernog gospodarskog tržišta. Novonastali idejni pluralizam uzrokuje neizbježno uvođenje religijskog tržišta, kao što je individualizam u društvu uzrokovao religiozni individualizam. Otud potreba da se u prosudbi stanja suvremene religioznosti primjenjuju ona ista mjerila koja se inače rabe u ispitivanju tržišta dobarâ široke potrošnje. Prema tome, religijska tradicija, koja je nekad mogla biti nametnuta od eklezijalnog autoriteta, sad mora biti bačena na slobodno tržište, kao svaka druga roba, jer je treba prodati potrošačima »zadnjih značenja« koji je više nisu prisiljeni prihvaćati. A na tržištu se ideja svašta nudi, od istočnjačkih meditacija, vježbe *yoge* do erotskog tantrizma i privlačnih ideja *New Agea*, ali jednako i svjetovnih pomoći kao što su bioenergija i terapije alternativne medicine. Jednostavnije rečeno, u naše vrijeme religijske zajednice prelaze od stanja monopola na stanje konkurentskog tržišta. Dok su te zajednice prije provodile isključivi nadzor nad svojim vjernicima, sad se moraju ustrojiti tako da privuku pozornost potrošačkog duhovnog mnoštva, u otvorenom natjecanju s drugim skupinama koje slijede isti cilj.

Sigurno da to stanje pluralizma donosi stanovite nepogode za vjernike: umnožava relativizam istinâ i etičkih načelâ u društvu, što ozbiljno stavlja

na kušnju njihovo uvjerenje i postojanost u kršćanskom svjetonazoru. Negdje će dapače taj relativizam prijeći u sinkretizam, ugrozivši do temelja krhku pravovjernost ravnodušnih kršćana. Unatoč spomenutim teškoćama, takav pluralizam pridonosi i stvaranju pozitivnih sadržaja u smislu učvršćenja osobne vjere, jer se od kršćana sad zahtijeva posve svjesni odabir i slobodni pristanak uz samo jednu ponudenu religiju. Kršćaninom se dakle čovjek više ne rađa, nego tek mora to mukotrpno postati. Ima još nešto. Pluralizam nije samo izazov nego također škola strpljenja, snošljivosti, poniznosti, ekumenizma i dijaloga. Bez njega bi i naše kršćanstvo bilo siromašnije za jedno veliko duhovno i ljudsko iskustvo.

Sekularizacija obitelji

Već u početku valja napomenuti kako moderna sociologija religije – uz gotovo neznatne iznimke, koje se pojavljuju iz redova pastoralaca – ne pokazuje baš nikakvo zanimanje za temu sekularizacije obitelji. Može čovjek pročitati na desetke najnovijih knjigâ iz toga područja, a da uopće ne naiđe ni na jednu riječ o procesu posvjetovljenja obitelji. Koji su tome razlozi, teško je točno odgovoriti. Vjerojatno da za sociologe dio društva ne može nikada biti predmetom veće zaokupljenosti od cjeline, koja je uzrokom promjena u tom najmanjem dijelu. Bilo kako bilo, sociologija religije nije odveć oduševljena braniti u raspravi potrebu istraživanja sekularizacije obitelji, makar joj je sekularizacija društva u središtu znanstvenog zanimanja.

Kako smo u prvom dijelu našega prikaza – opisujući sekularizaciju društva – pošli od puke simbolike križa, tako ćemo i sada učiniti isto, ali opisujući sekularizaciju obitelji. Za primjer uzmimo mjesto stanovanja obitelji, njezin dom i kućište, ondje gdje se ona gnijezdi i stvara. Stariji se jamačno sjećaju kako je izgledala unutaršnjost naših seoskih kuća: po zidovima izvješene slike svetaca i Majke Božje, a u spavaćoj sobi gori vječno svjetlo na uspomenu pokojnikâ; pokućstvo ukrašeno kronicama i pokriveno blagoslovljenim maslinovim grančicama. Zvuci su također sudjelovali u toj svečanosti: posvuda se čuo dragi glas majčine molitve i zvona večernjeg *angelusa* prije spavanja. Danas međutim susrećemo sasvim drukčije ozračje u našim kućama. To su redovito mali stanovi s bijelim ploham, na kojima su izlijepljeni posterii filmskih junaka, poznatih pjevača i omiljenih športaša. Na stolovima su razbacane novine: *Globus*, *Stil*, *Gloria*, *Arena* i *Športske novosti*. U kutu sobe – kao u nekom šintoističkom svetištu – uzdiže se televizor, a nad njim svemoćni video, okružen, umjesto knjigama, mnoštvom najnovijih kasetâ.

Već površna usporedba spomenutih simbolizama – jednog religijskog, drugog svjetovnog – otkriva u kolikoj mjeri je sekularizacija opustošila i

pomela tragove svetoga u obiteljskom okruženju. U prvom slučaju poticaji dolaze sa svih strana, a u drugom slučaju ubijaju svaku izniklu klicu religioznog buđenja i traženja. Suvremeni je obiteljski život obilježen brzim i nenadanim odlascima iz kuće i kratkim zadržavanjem u njoj. Kad će članovi dospjeti moliti kad su vrlo rijetko zajednički okupljeni oko stola. Jede se hrana iz hladnjaka, na brzinu i u ludoj utrci s vremenom, svatko za sebe i po svojem rasporedu, te im se putovi gotovo nikad ne ukrštavaju. Kad padne večer možda se pred televizijskom kutijom nakratko nađu zajedno, ali onda niti govore, a još manje međusobno razgovaraju.

To je dakako samo slika na razini izvanjskoga simbolizma, ali ne još stanje bitnih društvenih promjena u samoj obitelji. Zato treba ići dalje i ustvrditi stupanj sekularizacije obitelji u suvremenom svijetu. Zasigurno da je svaka obitelj na određen način sekularizirana, jer je ona nerazdvojivi dio društva, pa bi bilo posvema nezamislivo da je ne obuhvati jedan tako moćan i sveobuhvatan proces kao što je posvjetovljenje. Štoviše, može se ustanoviti da utjecaji sekularizacije upravo prolaze kroz obitelj, ali samo djelomice, jer čovjek ne živi jedino u prostoru obitelji nego i na drugim mjestima. U tom okviru, valja pitati: Je li društvo više sekularizirano od obitelji ili pak manje? Na to neće dakako biti lako dati zadovoljavajući odgovor, vjerojatno zbog dva razloga. Prvi, jer u društvenim znanostima nema posvemašnje točnosti, kao u matematici; drugi, jer na području empirijskog istraživanja podaci o sekularizaciji obitelji nisu još dovoljno pouzdani.

Ima sociologa religije koji smatraju da je obitelj manje sekularizirana od društva u cjelini, i to stoga što je žena još uvijek jako nazočna u obitelji, znatno redovitije nego drugdje. A baš sudioništvo žene u braku donosi više religioznih sadržaja od muževljevih prinosa. Muškarci su naime mnogo zauzetiji u političkim, društvenim i gospodarskim poslovima, koji su inače po sebi izloženi sekularizaciji, dok je žena sa svojom odgojnom i kulturološkom ulogom u obitelji bliža religijskim vrednotama. U tom okviru, sociolozi upozoruju da valja razlikovati obitelj od braka. A između te dvije zbiljnosti brak je zacijelo više ugrožen procesom sekularizacije nego što je obitelj. Za brak se uvijek traži veća duhovna, religiozna ili kulturološka zauzetost.

Neki sociolozi – pastoralno usmjereni – ističu da je obitelj nužni uvjet opstanka društva, a religija nužni uvjet opstanka obitelji. Jer, brojna su se svjetovna opravdanja obiteljskih obveza pokazala kao vrlo trošna i kratkotrajna. Svejedno, drugi pak sociolozi radije ide suprotnim putem i tvrde da je moguće zasnovati obiteljski život i bez religijskih opravdanja, upirući se u činjenicu trajanja te ustanove i u svjetovnim društvima današnjice. Čini se da će tek budućnost presuditi koje od tih stajališta ima prevagu u završnom ishodu.

Prije smo nabrajali uzroke sekularizacije društva – defunkcionalizacija, racionalizacija, urbanizacija, industrijalizacija, individualizacija i pluralizam – dok nam sad ostaje to isto učiniti za obitelj, jer su oni istodobno i uzroci sekularizacije obitelji.

Slično kao i u društvu, mnoge su funkcije obitelji – gospodarska, kulturološka, odgojna, religijska – u modernom svijetu prešle na druge ustanove i osobe. Tako se gospodarstvom bave poduzeća i privatnici, a ne obitelji, premda se pokušava i ponegdje uspijeva obnoviti obiteljska ekonomija. Slično je s kulturom, koja gotovo potpuno prelazi na različite ustanove – posebice na sredstva za javnog priopćavanja – a lišava obitelj bilo kakve prosvjetne skrbi za vlastite članove. Odgojem se pak bave predškolske ustanove, škola i sveučilišta. Nije drukčije niti s Crkvom, jer se stariji članovi obitelji osjećaju sve manje pozvanima evangelizirati djecu. Kad bi to i htjeli, često ne znaju ili znaju toliko mjeri da bi prenijeto kršćanstvo bilo vrlo daleko od onog crkvenog nauka. Drugim riječima, većina funkcija s obitelji prelazi na društvo, što je stavlja u položaj veće slobode, ali manje odgovornosti.

Osim te *diferencijacije*, obitelj je postala i žrtvom *racionalizacije*, procesom koji danas prožimlje sve društvo. Svaka se skupina u njemu želi racionalizirati, jer to donosi veću korist. Nije drugačije ni s obiteljskom zajednicom. Otud konačno potreba da se što veći broj članova obitelji zaposli, a nesposobni članovi upute u neku od specijaliziranih ustanova, gdje mogu priređivati. Nekada su takvi članovi živjeli u kućama, okruženi osjećajima milosrđa i solidarnosti. Ako njima pridodamo starije što se spremaju otići u domove, situacija postaje razvidnom: obitelj nije više tvorba kakva je nekad bila nego poprma posve nove obrise.

Čimbenici *urbanizacije* i *industrijalizacije* – s kojima dolazi sekularizacija – također utječu na promjene u ustroju obitelji i njezinu načinu življenja. Grad je, nema dvojbe, posve drugačija sredina od sela, jer u njemu prevladava trka za uspjehom, stalna pokretljivost i rizik poduzetništva. U gradskom prostoru pojavio se senzacionalistički tisak, pornografija, noćni klubovi, droga, novi načini oblačenja, ekstravagantna moda, mafija. Glede braka, u gradu dolazi lakše do rastave, više je prigoda za preljub, sloboda je stavljena na veću kušnju, jer su brojnije mogućnosti zastranjenjâ i zloga izbora. S druge pak strane, nagla i brza industrijalizacija otvorila je mogućnost zaposlenja žene, što je poremetilo stoljetnu ravnotežu između muža kao hranitelja obitelji i žene kao majke i odgojiteljice u obitelji. Kako je upravo žena bila poglavitom i nezamjenljivom nositeljicom kristijanizacije obitelji, njezinim izostankom – pa makar i povremenim – obitelj se počela primjetljivo sekularizirati.

Individualizacija u obitelji znači okrenutost njezinih članova svakoga samo prema sebi, svojim brigama i težnjama, a zaborav na druge i njihove

potrebe. Jača sebičnost, a slabi društvenost i zajedništvo, otvarajući prve pukotine na elementarnoj solidarnosti. Osobna je sreća uvijek iznad tuđih nevolja, pa i onih obiteljskih. Zato su svi zaokupljeni raznim terapijama za pomlađivanje, za zdravlje, za osobnu promociju i društveni uspjeh. Važnije je druge šokirati vlastitim usponom nego im pomoći da izađu iz zaboravljenosti. Sve je dakle upregnuto u ostvaraj svojega velikog životnog sna – često posve banalnog – a ništa u liječenju nevolje bližnjih. To se ubrzo odrazilo na obitelj, gdje je svatko obuzet sâm sobom, a ne zajedništvom roditelja i djece. Svi bi htjeli izvući što veće koristi od obitelji, a nitko nije spreman pridonositi njezinu rastu i procvatu. I religija postaje u tom okviru individualizma iznimno privatističkom, osobnom, skrivenom, a ne obiteljskom, djelotvornom, zajedničkom i solidarnom. Čak 71% Francuza smatra da svatko mora sâm odrediti svoju religiju, neovisno o Crkvi kojoj pripada.

Od svih spomenutih čimbenika iz našeg prvog dijela priopćenja, možda je baš prevlašću *pluralizma* ušlo najviše svjetovnosti u naše obitelji. Zato se na tom čimbeniku moramo dulje zadržati. U današnjoj obitelji postoji ne samo generacijski rascjep između djece i roditelja nego su razlike u mišljenju i ponašanju tolike da je teško govoriti o nekom zajedništvu. Suprotno tome pluralizmu, u našim starim i tradicionalnim obiteljima kršćanstvo je bilo neupitno mjerilo razmišljanja, premda nisu svi članovi uvijek izvršavali sve kršćanske obveze, ali su ih zaista rijetko stavljali u pitanje. Znalo se dakle što je zlo, a što je dobro, bez obzira na odstupanje od tog mjerila u ponašanju. Danas je ta istomišljenost u svim poglavitim pitanjima života i smrti nestala. Svatko oblikuje svoj svjetonazor i od njega ne odstupa. Odatle potreba suživota i snošljivosti u obitelji, što teško ide, a još teže traje. Kako od prevelikog pluralizma iščezava zajedništvo, ne treba se čuditi da se to zajedništvo sada traži izvan obitelji. Tako se traženje zajedništva i istomišljeništva izvan obitelji i na štetu obitelji ponajviše susreće među mladima, koji uspostavljaju svoju vlastitu podkulturu i pronalaze nova mjesta sastajanja, kao što su razne skupine, sekte, novi religijski pokreti i druge zajednice. Spomenimo samo mladenačke glazbene scene ili *rave-party*, koje traju neobično dugo, kao primjerice one što su nedavno upriličene u Berlinu, na kojima je prebivalo više od 700.000 mladih ljudi. Možemo o tome misliti što hoćemo, ali je činjenica da danas takvo mnoštvo ne može okupiti niti jedna politička stranka ili religijska ideja. Valjalo bi spomenuti disco-klubove, gdje se uz suludi ritam glazbe stvaraju privremena zajedništva najvećeg intenziteta i prava su opreka obiteljskom nedjelatnom i ravnodušnom skupljanju. Treći način bijega iz obiteljskog nezajedništva ostvaruje se ulaskom u športske dvorane i klubove, u kojima mladi nalaze nadomjestak za mnoge promašaje zajedništva.

Od svega se čini da je ipak gledanje televizije najvažnije, jer se s njime postiže čudnovat alkemijski učinak: članovi su tjelesno prisutni u obitelji, a duhovno posve odsutni i izvan nje. To je najspektakularnije obistinjenje pluralizma. Nestalo je naime tradicionalno gledanje pojedinih emisija od početka do kraja, jer su glazbeni kanali sad ustrojani tako da program zapravo traje stalno i bez svršetka. Stoga se više ne govori o gledanju televizije nego o sjedenju ispred televizora. Televizor je stalno uključen, a ako na tom kanalu nema trenutno ništa zanimljivo, traže se novi kanali, »skače« se nestrpljivo s jednog na drugi kanal, tako da nema pluralizma samo između različitih kanala nego i u ruci gledatelja, koji s daljinskim upravljačem zapravo sâm stvara svoj vlastiti program, odabirom iz mnoštva ponuđenih kanala. Još više taj pluralizam dolazi do izražaja u najnovijoj digitalnoj televiziji, gdje gledatelj već sâm, štoviše, režira program slobodnim izborom ne samo kanala nego i izborom između više kamera. Kad se znade da današnji osamnaestogodišnjaci prosječno u svojem životu provedu pred televizorom 13 tisuća sati, a u školi 12 tisuća sati, onda težina problema postaje još razvidnijom.

Toliko o čimbenicima sekularizacije obitelji, koji su istovjetni čimbenicima sekularizacije društva. Svejedno, svjetovnost je manje zahvatila obitelj nego društvo. Dapače, sociolozi tvrde da je upravo religija u svojem kulturnom obliku bila u prvom redu obiteljska činjenica. U potvrdu tome, utvrđeno je anketiranjem da je intenzitet vjerske prakse djece koja ulaze u zrelu dob gotovo jednaka intenzitetu vjerske prakse u njihovih roditelja. Od svih nazočnih na nedjeljnoj liturgiji u Lyonu, 70% pripada onim obiteljima u kojima svi članovi obitelji sudjeluju u tom bogoslužju, a samo 30% pripada obiteljima u kojima samo neki članovi prisustvuju nedjeljnoj misi. To pokazuje da je osobna vjerska praksa bitno podložna obiteljskoj sredini u kojoj pojedinac živi. Drugim riječima, vjera je obitelji odlučujuća za vjeru njezinih članova. A upravo je danas ta tradicionalna slika obitelji ozbiljno stavljena u pitanje, jer se iz središta preselila na rub društvenoga zbivanja. Obitelj nije više zatvoreno čuvalište tradicije nego otvorena skupina, izložena svim mogućim utjecajima društva. Djeca počinju živjeti izvan svojih obitelji u sve mlađim godinama, čime se, naravno, povećava mogućnost utjecaja društva, koje ih zahvaća u najranijoj dobi oblikovanja osobnosti. Odnosima unutar obitelji nadodaju se sve brojniji odnosi izvan obitelji, dapače često zamjenjujući i same obiteljske odnose. Više smo članovi društva, nego što smo članovi obitelji.

Taj obrat ima veliko značenje jer obitelj stavlja pred nove i neočekivane izazove. Sigurno da pritom neće iščeznuti niti obitelj, a niti kršćanska religija. No, promjene kroz koje oboje prolaze mogu tradicionalni sloj u njima posvema odstraniti ili potisnuti. Kako će poslije toga obitelj i religija točno izgledati, nije lako predočiti. U svakom slučaju, vjernik se ne bi

trebao dati zastrašiti prijetnjama i pričama o propasti svijeta, što je tipično ideološka krilatica upravo sektâ. Obitelj i kršćanska religija ostaju u svim svojim sržnim oznakama, ali promijenjena obličja i drukčije uloge u društvu. Ako prolazi slika svijeta, ne prolazi Riječ Božja.

Zaključak

Usprkos svim dosadašnjim navodima o nepogodnim posljedicama sekularizacije za kršćanski život društva i obitelji, ne bi valjalo upasti u beznadnost i paniku. To nije primjereno vjerniku koji živi od božanske nade, a ne zemaljskih potporâ. Dapače, što svijet postaje nepovoljnijim za kršćanstvo, to kršćani moraju biti gorljiviji u svojoj dobroti. Njih uostalom čeka posve isti put kao i njihova Učitelja: od slobodne patnje i križa do spasa za druge. Ako budu mislili na to kako samo oni imaju pravo, a svijet da je u krivu, teško će iskupiti taj svijet svojom patnjom. Zato im ostaje ustrajati na oblikovanju nove slike kršćanstva – s četiri obilježja – u uvjetima rastuće sekularizacije: prvo, slobodnog kršćanstva umjesto onog rođenjem darovanog i društvom podržanog; drugo, radosnog kršćanstva koje dolazi od spasenja bližnjih umjesto od tužnih neuspjeha da se bojovnošću to postigne; treće, osobno življenog kršćanstva umjesto njegove ideološke obrane razumskim razlozima i političkim lukavstvima; četvrto, milosrdnog kršćanstva koje daje drugima dobrotu umjesto da im neprestano prijete zlom i kaznom.

Kršćanstvo kao *vjera slobode, radosti, osobnog iskustva i dobrote* ima sve izgleda da nadživi jedan svijet koji joj nije bio uvijek odveć sklon. Ali to nisu bili ni svi prijašnji svjetovi. U tom naposljetku vidim duboko značenje sekularizacije – kao nekad prisilnog srednjovjekovnog kršćanstva ili nedavnog bezboštva – za dovršenje i zaokruženje ljudske slike o istini što je objavljena u Isusu Kristu.

Literatura

1. Acquaviva, S.S., *L'ecclisi del sacro nella civiltà industriale*, Milano 1966.
2. Acquaviva, S.S. – Guizzardi, G., *La secolarizzazione*, Bologna 1973.
3. Beltrao, P.C., *Sociologia della famiglia contemporanea*, Roma 1990.
4. Berger, P.L., *The Sacred Canopi: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York 1967.
5. Bruce, S., *Religion and Modernization Sociologists and Historians Debate the Secularization Thesis*, Oxford 1992.
6. Campanini, G., *Il matrimonio nella società secolare*, Roma 1972.
7. Cox, F.D., *Human Intimacy, Marriage, The Family and its Meaning*, St. Paul 1984.
8. Cox, H., *The Secular City: Secularization and Urbanization in Theological Perspective*, New York 1966.
9. Cusinato, M., *Psicologia delle rezezioni familiari*, Bologna 1988.
10. Ćimić, E., *Sveto i svjetovno*, Zagreb 1992.
11. Đorđević, D.B., *Beg od Crkve*, Knjaževac 1984.
12. Đorđević, D.B., *O religiji i ateizmu*, Niš 1990.
13. Ehrlich, V.S., *Family in Transition*, Princeton 1966.
14. Fenn, R.K., *Toward a Theory of Secularization*, Storrs 1978.
15. Glasner, P.E., *The Sociology of Secularization. A Critique of an Concept*, London 1977.
16. Goode, W.J., *World Revolution and Family Patterns*, New York 1964.
17. Grubišić, *Katolici u Dalmaciji. Religioyno ponašanje katolika u Splitsko–makarskoj nadbiskupiji*, Split 1996.
18. Jelinić, J., »Demografska obnova društva počinje od obitelji«, *OŽ* 4 (1996) 347–371.
19. Jukić, J., *Religija u modernom industrijskom društvu*, Split 1973.
20. Jukić, J., *Povratak svetoga. Rasprava o pučkoj religiji*, Split 1988.
21. Jukić, J., *Budućnost religije. Sveto u vremenu svjetovnosti*, Split 1991.
22. Kluckhohn, C., *The Family in Democratic Society*, New York 1965.
23. Lasch, Ch., *The Culture of Narcissism*, New York 1979.
24. Luckmann, Th., *The Invisible Religion. The Problem of Religion in Modern Society*, New York 1967.
25. Luhmann, N., *Funktion der Religion*, Frankfurt 1977.
26. Martin, D.A., *A General Theory of Secularization*, Oxford 1978.
27. Milanese, G., *Famiglia sacrale o secolarizzata?*, Torino 1973.
28. Roggero, E., *La secolarizzazione controversa*, Milano 1979.
29. Rosanna, E., *Secolarizzazione o transfunzionalizzazione della religione*, Zürich 1973.
30. Saraceno, Ch., *Sociologia della famiglia*, Bologna 1988.
31. Stark, R. – Bainbridge, W.S., *The Future of Religion. Secularization, Revival and Cult Formation*, Berkeley 1985.
32. Stallmann, M., *Was ist Säkularisierung?*, Tübingen 1960.
33. Šušnjić, Đ., *Znati i verovati*, Zagreb 1987.
34. Stepens, W.N., *The Family in Cross-cultural Perspective*, New York 1963.
35. Tschannen, O., *Les théories de la sécularisation*, Genève 1992.
36. Vrcan, S., *Od krize religije k religiji krize*, Zagreb 1986.
37. Willaime, J.P., *Sociologie des religions*, Paris 1995.
38. Wilson, B.R., *Religion in Secular Society. A Sociological Comment*, London 1966.

THE SECULARIZATION OF SOCIETY AND FAMILY

Jakov JUKIĆ

Summary

The first manifestation of secularization was uncovered by assiduous Catholic pastoral workers, in the post World War Two period, who, using sociological methods, measured the frequency of the fulfillment of church duties and posts by the laity. More important than defining the notion of secularization, is investigating its causes. Sociologists most often see these as being due to; social differentiation, rationalism, the process of urbanization, industrialisation and the pluralisation of life. Similar trends have been observed in the life and behaviour of the family unit, which has also born the brunt of a large and recent new wave of secularization.

In spite of the overall adverse effects of secularization on the Christian way of life of society and families, the positive effects, which must not be forsaken, are also present. For Christianity these include greater emphasis being placed on some of its distinctive features, such as: responsible freedom, sincere happiness, the personal experience and radiant goodness. On these spiritual foundations it is possible to build a Christian family for the future.